

Јелена Н. РАДОСАВЉЕВИЋ*
Балканолошки институт САНУ
Београд

МИТРОПОЛИТ ЕВСТАТИЈЕ И УСПОСТАВЉАЊЕ СРПСКЕ ЦРКВЕНЕ УПРАВЕ У НИШАВСКОЈ МИТРОПОЛИЈИ 1878.**

Анстракт: У раду је, на основу расположивих извора и литературе, обрађена биографија Евстатија Димитракијева, првог пелагонијског (1872–1874), а потом и нишавског митрополита Бугарске егзархије (1874–1878). Поред биографских података о њему који су до сада били познати, посебна пажња посвећена је спорним моментима и стереотипима везаним за његов живот и рад по ослобођењу Пирота од стране војске Кнежевине Србије 1878. На основу извора који раније нису били доступни, њих је сада могуће отклонити. То се посебно односи на сложен однос који је митрополит Евстатије имао са новим српским властима, како државним тако и црквеним. Указано је на то да је лош лични однос са изаслаником митрополита Михаила Јовановића, свештеником Николом Ружичићем, али и начелником Пиротског округа Пантелијом Срећковићем, у великој мери допринео неспоразумима у Нишавској митрополији. Решено је и питање да ли је по наредби српских власти Евстатије био ухапшен или интерниран, и да ли је послат у Крагујевац или у Крушевац. Дати су подаци о томе како су се за то време српске власти према њему односиле, и како се вратио у Нишавску митрополију. Такође је расветљено и његово напуштање Нишавске митрополије после Берлинског конгреса и одлазак у Бугарску, а потом у Цариград и у Једренску егзархијску митрополију. Значајна пажња усмерена је на његов став према успостављању српске државне и црквене управе у ослобођеним крајевима.

Кључне речи: Кнежевина Србија, Православна црква, Бугарска егзархија, Пирот, Евстатије Пелагонијски, митрополија, свештенство.

---

* jelenaradosavljevic60@gmail.com

** Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја *Историја политичких идеја и институција на Балкану у 19. и 20. веку* (Ев. бр. 177011).

Године 1870. основана је Бугарска егзархија, нова аутономна православна црква у Османском царству. Услед нерешеног статуса и кршења канонског поретка, она се од 1872. нашла у стању шизме.¹ Шизму је прогласила Васељенска патријаршија, на сабору на коме су учествовали и представници још неких помесних православних цркава.² Једна од митрополија које су иницијално ушле у састав Бугарске егзархије била је и Нишавска, са средиштем у Пироту.³ На челу те митрополије је од 1872. до 1874. био митрополит Партеније Зографски⁴, а по његовој смени митрополит Евстатије Димитракијев, познатији као Евстатије Пелагонијски, јер је претходно управљао Пелагонијском (Битољском) митрополијом.

Делатност митрополита Евстатија у Нишавској митрополији није непозната у српској историјској науци, али је у бугарској историографији њој посвећено више пажње. Када је реч о радовима српских историчара који су се бавили тим питањем, посебно треба истаћи дела Ђока Слијепчевића, Владимира Стојанчевића, Видосаве Николић Стојанчевић, Момира Самарцића и Сузане Рајић.⁵ Та дела настала су на изворима првог реда

¹ З. Маркова, *Българската екзархия 1870–1879*, София 1989, 30; Хр. Темелски, *Църковно-народният събор 1871. г. : Документален сборник по случай 130-годишнината от Първия църковно-народен събор*, Архивите говорят 15, София 2001, 39–40.

² На сабору, који је првобитно био преамбициозно замишљен као васељенски, нису учествовали представници Московске патријаршије, Православне цркве у Кнежевини Србији, Угровлашке митрополије, док га је јерусалимски патријарх Кирил касније напустио. Шизма је проглашена 16. септембра посебним актом (Орос), а бугарски архијереји и друга духовна лица оптужени су за јерес етнофилетизма. Сабор је забранио Бугарској егзархији да користи име „православна“, свештенству да носи своје одоре, док је од османских власти затражена измена Фермана о оснивању Егзархије од 28. фебруара (11. марта) 1870. И. Тодев, *Д-р Стоян Чомаков (1819–1893), живот, дело, потомци*, 1, София 2003, 367.

³ Хр. Темелски, *нав. дело*, 40.

⁴ N. Radosavljevich, *Partenius of Zograf, Metropolitan of Nishava (of Piro), Supplement to a Biography*, *Bulgarian Historical Review* XXXIX, 3–4 (2010) 32–49, 45.

⁵ Ђ. Слијепчевић, *Михаило, архиепископ београдски и митрополит Србије*, Минхен 1980; В. Стојанчевић, *Прошлост Пиротског краја у периоду ослобођења 1874–1878, године*, ИЧ 27 (1980) 197–207; исти, *Србија и Бугарска од Санстефанског мира до Берлинског конгреса*, Београд 1986; В. Николић-Стојанчевић, *Лесковац и ослобођени предели Србије 1877–1878*, Лесковац 1975; М. Самарцић, *Европа и обележавање граница Србије 1878–1879*, Нови Сад 2006; С. Рајић, *Спољна политика Србије, између очекивања и реалности, 1868–1878*, Београд 2015. У делима поменутих аутора извори из Архива Србије и Архива САНУ у Београду темељно су критички анализирани и коришћени, а неки су и објављени као

који се чувају у фондовима Архива Србије и Архива САНУ у Београду. Дела бугарске историографије, која се односе на живот и рад митрополита Евстатија, заснована су на изворима бугарске црквене провенијенције.⁶ Међутим, број тих извора из времена после 1876. није велики, и није увек реч о изворима првог реда, јер су органи Бугарске егзархије (Свети синод, Мешовити савет) по избијању бугарског Априлског устанка 1876. престали да заседају, док су егзарх Антим I и сви митрополити стављени под строгу контролу.⁷ Због тога је потпун увид у делатност митрополита Евстатија 1878. године могуће стећи тек коришћењем грађе из Архива СПЦ у Београду, која је све до 2015. била недоступна научној јавности. Због чињенице да садржи изворе првог реда, она је примарна за истраживање успостављања црквене управе Православне цркве у Кнежевини Србији у Пиротској митрополији 1878. године.⁸

Митрополит Евстатије рођен је у селу Гољамо Белово код Татар-Пазарцика⁹, у имућној трговачкој породици. Школовао се у Пловдиву. Заминашио се у Рилском манастиру, а потом је прешао у светогорски манастир Зограф. Временом је стекао веома добро образовање, јер је похађао престижну Патријаршијску академију на Халки, као и Духовну семинарију у Јашију. Завршио је, такође, Кијевску семинарију а потом, године 1866, и Московску духовну академију, стекавши академски назив магистра богословља. Наредне 1867. године слушао је предавања из филозофије на

прилози. Због тога су у овом раду превасходно коришћена дела наведених аутора, док су извори првог реда из Архива СПЦ, иначе најзначајнији за ову тему јер пружају низ нових, у литератури непознатих чињеница, коришћени непосредно, уз неопходну спољашњу и унутрашњу критику.

⁶ Н. Ђонков-Владикин, *Евстатий Пелагонийски, живот и дейност*, Духовна култура 39 (София 1929) 44–66; исти, *Евстатий Пелагонийски, живот и дейност*, 2, Духовна култура 40 (София 1929) 134–157; К. Венев, *Пиротскиот митрополит Евстатий Пелагонийски и народностната борба в поверената му епархия през първата половина на 1878. година*, Известия на българското историческо дружество XXXII (София 1978) 161–171; Н. Генчев и др., *Евстатий Зографски Пелагонийски / светско име Георги Димитракиев*, Българската възрожденска интелигенция, София 1988, 233–234. М. Георгиева, *Евстатий Пелагонийски*, Кой кой е сред българите XV–XIX в., София 2000, 96.

⁷ З. Маркова, *нав. дело*, 214–217.

⁸ Грађа из Фондова архива СПЦ још увек није сређена, што никако не умањује њен значај. Напротив, ти извори су посебно важни јер садрже податке који се односе на двосмерну комуникацију (митрополит Михаило – Нишавска митрополија). За коришћење грађе из фондова Архива СПЦ захвалност дугујем управнику те угледне установе, господину Радовану Пилиповићу.

⁹ Данас Пазарцик, Република Бугарска.

универзитету у Берлину. У Паризу је од 1867. до 1870. завршио студије медицине. Потом се вратио у манастир Зограф, у коме је отворио школу и болницу. Године 1872. рукоположен је за пелагонијског (битољског) егзархијског митрополита.¹⁰

Пре Евстатија, на челу Нишавске митрополије био је митрополит Партеније Зографски. Митрополит Партеније био је један од ретких светогораца који је још 1868. приступио покрету за стварање посебне бугарске цркве. Као добро образовани зографски архимандрит, који је такође завршио Московску духовну академију, Партеније је изабран за нишавског митрополита 1872. године. Претходно је био кукушко-пољански епископ. Међутим, у Нишавској митрополији брзо је дошао у сукоб са значајним делом верника и најугледнијих православних првака у Пироту. Од противника из Пирота је оптуживан за различите врсте злоупотреба док су, за разлику од њих, верници из Трна и околине стали у његову заштиту. Тим питањем озбиљно се бавио и Синод Бугарске егзархије, који је у Нишавску митрополију слао посебне емисаре или митрополите из суседних епархија како би се утврдило чињенично стање. За ситуацију у Пироту и околини тада је по први пут отворено оптуживана и „српска пропаганда“. Да би се спречиле даље поделе, егзархијски Синод донео је одлуку да Партеније Зографски буде опозван у Цариград, где је постао настојатељ бугарске школе у Ортакоју.¹¹

Митрополита Партенија Зографског је на челу Нишавске митрополије 1874. наследио Евстатије Пелагонијски. Он је Митрополијом управљао у отежаним околностима услед избијања Велике источне кризе (1875–1878), и у њој је дочекао ослобођење града од стране српске војске.¹² Велика источна криза довела је до значајних геополитичких промена на Балканском полуострву. Криза је кулминирала уласком Кнежевине Србије и Кнежевине Црне Горе у рат против Османског царства

---

¹⁰ М. Георгиева, *нав. дело*, 96.

¹¹ О неспоразумима митрополита Партенија Зографског са верницима у Нишавској митрополији опширније видети: Ф. Томов, *Животъ и дейностъ на Хаджи Партения, архимандритъ зографски, епископъ кукушко-полянски и митрополитъ нишавски (по случай на 60-годишнината отъ неговата смъртъ)*, Македонски прегледъ X, 1–2 (София 1936) 31–102; П. Божинов, *Партений Зографски*, Кой кой е сред българите XV–XIX в., София 2000, 207–208; N. Radosavljevich, *Partenius of Zograf, Metropolitan of Nishava (of Piro)*, *Supplement to a Biography*, 32–49.

¹² Н. Генчев и др., *нав. дело*, 233–234; Р. Б. Буганов, *Ефстатий*, Православная Энциклопедия, под редакцией Патриарха Московского и всея Руси Кирилла, Т. 17, Москва 2008, 307–308; З. Маркова, *нав. дело*, София 1989, 90.

јуна 1876. године, али је после српских војних неуспеха фебруара 1877. склопљено примирје. Нова фаза у развоју кризе отпочела је априла 1877. уласком Русије у рат против Османског царства. Кнежевина Србија је децембра 1877. поново ступила у рат као савезница Русије, очекујући проширење територије и признање пуне државне независности. Међутим, могућа територијална проширења већ су била ограничена договором Русије и Аустроугарске.¹³ Српска војска је у новом ратном походу ослободила нишки, пиротски, врањски, топлички и кулски крај, успостављајући у њима своју војну, али и цивилну управу. Планирано је да ослобођене области буду део територијалних захтева Србије када дође до преговора и потписивања мировног уговора.¹⁴

Не чекајући тај тренутак, Кнежевина Србија је одмах по ослобођењу тих крајева, почетком јануара 1878, почела да организује своју власт.¹⁵ Српска влада је још 3. (15) јануара 1878. донела *Привремени закон о уређењу ослобођених предела*, којим је укинут османски административни и управни поредак, и образовано седам *управа*: Врањска, Прокупачка, Лесковачка, Нишка, Белопаланачка, Пиротска и Кулска.¹⁶

Град Пирот је ослобођен 16. (28) децембра 1877. године, а после неколико дана ослобођени су Трн и Брезник.¹⁷ Тај простор, који је у османско време био организован као Пиротски мутесарифлук, формиран је као привремена „Пиротска управа“.¹⁸ Она се састојала од осам срезова: Пиротског, Ак-паланачког (Белопаланачког), Драгоманског, Трнског, Височког, Нишавског, Лужничког и Брезничког.¹⁹ Почетком фебруара 1878. за сталног пиротског окружног начелника именован је историчар и филолог Пантелија Срећковић, професор Велике школе у Београду.²⁰

¹³ С. Рајић, *нав. дело*, 502–504, 521, 526–527; В. Поповић, *Источно питање*, Београд 1928, 139–140; В. Jelavich, *Russia's Balkan Entanglements 1806–1914*, Cambridge 2014, 171.

¹⁴ М. Самарцић, *Од Сан Стефана до Сливнице, Србија против Бугарске 1878–1886*, Нови Сад 2008, 19.

¹⁵ В. Стојанчевић, *Прошлост пиротског краја у периоду ослобођења 1874–1878. године*, 206.

¹⁶ С. Рајић, *нав. дело*, 532; М. Самарцић, *Европа и обележавање граница Србије 1878–1879*, Нови Сад 2006, 17.

¹⁷ В. Стојанчевић, *Србија и Бугарска од Санстефанског мира до Берлинског конгреса*, 83.

¹⁸ *Исто*, 84.

¹⁹ Исти, *Прошлост пиротског краја у периоду ослобођења 1874–1878. године*, 197–207.

²⁰ *Исто*, 206.

Православна црква у Кнежевини Србији имала је план успостављања црквене управе у ослобођеним подручјима, која су до тада углавном била у оквирима Бугарске егзархије. Тај план је свакако био део ширег државног плана њихове интеграције у Кнежевину Србију. С обзиром на то да је тај простор контролисала српска војска, развијена структура Бугарске егзархије на подручју Понишавља брзо је постала изузетно значајна у бугарским плановима и територијалним захтевима.²¹ Тако су се на простору Нишавске митрополије јасно сукобиле две државне идеје: једна, да се ти крајеви припоје Кнежевини Србији, и друга, да постану део будуће бугарске државе.

Питање нових граница Кнежевине Србије према Османском царству, односно будућој бугарској држави, постало је предмет међународног спора, а у његовом решавању одлучујућу улогу су имале велике силе, пре свега Русија и Аустроугарска.²² Битан, али не и пресудан чинилац, који је могао да утиче на коначну одлуку о томе, била је етничка опредељеност становништва.²³ Управо у таквој ситуацији је егзархијски митрополит Евстатије могао да има важну улогу.

Улазак српске војске у Пирот народ је прославио.²⁴ Митрополит Евстатије је дочекао српску војску, и служио свечану литургију у част ослобођења града.²⁵ Приликом поздравне речи он је исказао задовољство што је Пирот ослобођен, изневши притом и став да је његово становништво бугарске народности. Тада је нагласио да су православни Бугари из Нишавске епархије срећни што дочекују братску српску војску.²⁶

---

²¹ В. Стојанчевић, *Србија и Бугарска од Санстефанског мира до Берлинског конгреса*, 88.

²² На формирању Бугарске егзархије, потом ослобођењу бугарских земаља и стварању бугарске државе, активно је радила Русија. В. Хевролина, *Россия и воссоздание болгарского государства*, Болгария и Россия между признательностью и прагматизмом, София, 2008, 30–37; В. Jelavich, *нав. дело*, 171.

²³ О етничкој структури Нишавске митрополије и осталих предела ослобођених 1878. године видети: М. С Милојевић, *Путонис дела праве Старе Србије*, Београд 1998; Ј. Хаџи Васиљевић, *Просветне и политичке прилике у јужним српским областима у XIX в, до српско турских ратова 1876–78*, Београд 1928; К. Karpat, *Ottoman Population 1830–1914, Demographic and Social Characteristics*, Wisconsin, 1985; С. Терзић, *Стојан Новаковић и Балканско питање*, Стојан Новаковић, живот, дело, време, Београд 2017, 178–180.

²⁴ В. Стојанчевић, *Прошлост пиротског краја у периоду ослобођења 1874–1878*, 197–205.

²⁵ Исти, *Србија и Бугарска од Санстефанског мира до Берлинског конгреса*, 89.

²⁶ К. Венев, *нав. дело*, 163.

Због тога је привукао пажњу представника нове српске управе, који су према њему постали резервисани.

Прво питање које је отворено од нових власти било је његово високо митрополитско звање, јер је у Кнежевини Србији митрополит био само један (архиепископ Београда), док су остали архијереји имали чин епископа. Митрополит Михаило је, међутим, сматрао да Евстатије треба да задржи своје звање, јер су га у Васељенској патријаршији и у Бугарској егзархији носили готово сви архијереји. Због тога је тражио да се пронађе и достави његова синђелија, да би се то питање коначно решило.²⁷

Убрзо по успостављању српске управе, почетком јануара 1878, у град Пирот је, као испомоћ митрополиту Евстатију, послат свештеник Никола Ружичић.²⁸ Његова дужност званично је била да му помаже у обављању епархијских послова, слању писама и контактима са српским црквеним и државним властима.²⁹ Истовремено, Ружичић је остварио увид у деловање митрополита Евстатија у времену када се решавало питање српског територијалног проширења. На тај начин, митрополит Евстатије стављен је под стални надзор. Он се, ипак, захвалио српском митрополиту Михаилу Јовановићу на томе, изјављујући да му је помоћ неопходна, јер је до тада све послове у Нишавској митрополији обављао сам.³⁰ Ружичић је од тада редовно извештавао митрополита Михаила о Евстатијевом раду, а неслагање које се појавило међу њима брзо је постало видљиво.

Иако свестрано образован, митрополит Евстатије је био скроман човек, што се видело по његовом одевању и начину живота. коначно му је такође био у лошем стању, што је на Ружичића оставило негативан утисак.³¹ Ружичић је, чак, сматрао да је такав митрополитов начин живота „за презир и испод сваке критике“. Митрополита Евстатија је због тога опомињао да би требало, барем од када су ти крајеви ослобођени, да „живи у складу са својим достојанством,“ на шта му је он одговорио:

---

²⁷ В. Николић-Стојанчевић, *нав. дело*, 263.

²⁸ *Министар Алимпије Васиљевић митрополиту Михаилу*, Ниш, 2. (14) јануара 1878, Архив Српске православне цркве (у даљем тексту: АСПЦ), Фонд Конзисторија Митрополије београдске, Ф I–1878. Никола Ружичић касније је, као Никанор Ружичић, постао нишки епископ (1898–1911). С. Вуковић, *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*, Београд–Подгорица–Крагујевац 1996, 357.

²⁹ В. Николић-Стојанчевић, *нав. дело*, 264–265.

³⁰ *Митрополит Евстатије Митрополиту Михаилу*, Пирот 29. децембра 1877. (10. јануара 1878), АСПЦ, Конзисторија Митрополије београдске, Ф I–1878; В. Николић-Стојанчевић, *нав. дело*, 267.

³¹ В. Николић-Стојанчевић, *нав. дело*, 266.

„Мени нису сметали ни Турци да боље живим, шта више још сам раскошније могао живети него ли сада, али ја нисам хтео, нити сад хоћу.“³²

Митрополит Евстатије добијао је инструкције о томе како да управља Нишавском митрополијом од стране митрополита Михаила, као и од Београдске конзисторије. Новопроглашени закони, инструкције, црквене књиге и други предмети, стизали су из Конзисторије у Пирот. Јануара 1878. године, Евстатије је добио и примерак *Привременог закона* по којем је требало да управља Митрополијом. Док се не уведе редовно стање, и црквена структура не уреди у потпуности, препоручено му је да се за све обраћа лично митрополиту Михаилу.³³ Дана 25. јануара (6. фебруара) 1878. послат му је и *Закон о црквеним властима православне вере* из 1862, као и књига *Православна црква српска у Србији*.³⁴ Препоручено му је, такође, и да додатно подучи свештенике који нису умели да добро служе литургију, као и да митрополита Михаила обавести о томе које су цркве неосвећене, а које немају антиминос и друге неопходне ствари.³⁵

Митрополит Евстатије је, са своје стране, митрополиту Михаилу и министру просвете и црквених дела Алимпију Васиљевићу доставио опис Нишавске митрополије са бројем цркава и манастира, мирских свештеника и монаха. У њему је навео да Нишавску митрополију чине два округа – Пиротски и Трнски, од којих се оба тренутно налазе под српском влашћу. О томе се изразио бираним речима: „оба округа се, благодарећи Богу, налазе данас под владом Његове светлости, кнеза српског М[илана] Обреновића IV“.³⁶ Митрополит Михаило, међутим, није био задовољан

³² Никола Ружичић *Митрополиту Михаилу*, Пирот, 23 јануара (4. фебруара) 1878, АСПЦ, Фонд Конзисторија Митрополије београдске, Ф I–1878.

³³ Ђ. Слијепчевић, *Михаило, архиепископ београдски и митрополит Србије*, Минхен 1980, 432.

³⁴ В. Стојанчевић, *Србија и Бугарска од Санстефанског мира до Берлинског конгреса*, 90.

³⁵ В. Николић-Стојанчевић, *нав. дело*, 268.

³⁶ Како митрополит Евстатије наводи, осим та два округа, у оквиру његове епархије било је и шест села из Нишког округа, док је осам села из Пиротског округа улазило у састав Нишке митрополије. Евстатије је сматрао је да је то лоша подела, јер су села Пиротског округа ближа Нишавској митрополији, док су села Нишког округа која припадају Нишавској, ближа Нишкој митрополији. Званичне границе Нишавске митрополије му ипак нису у потпуности познате јер, како наводи, није ниједном, „услед турске силе“ могао извршити канонску посету митрополији. Према његовој процени, у Нишавској митрополији има око 400 села са 25.000 пореских глава, 72 цркве, 13 манастира и укупно 137 свештеника и 11 јеромонаха. *Митрополит Евстатије митрополиту Михаилу*, Пирот 29. децембра

послатим описом, јер је сматрао да је митрополит Евстатије избегавао да пружи детаље о финансијама и приходима у Нишавској митрополији.³⁷

У јануару 1878. дошло је до озбиљних проблема у раду митрополита Евстатија. У Пироту су већ тада постале изражене несугласице међу верницима просрпске и пробугарске струје. Средином тог месеца он је напустио Пирот, склонивши се у Хиландарски метох, који се налазио у његовој непосредној близини. Тада је изјавио да не жели да се врати у град, већ да остане у метоху или да оде у Рилски манастир. Како је тврдио, није хтео да буде у Пироту док ситуација не буде јасна, јер се плашио интрига против њега и последица које би из таквог стања произашле. Није, такође, желео ни да оде у неки други део Србије.³⁸

У периоду између Једренског примирја³⁹ и Санстефанског мира 1878.⁴⁰ било је извесно да се могу очекивати одређене исправке границе и признање српске државне независности, али је обим територијалног проширења Кнежевине Србије још увек био неизванстан. Тада су Ниш и крајеви око њега постали основни територијални захтев српске владе, а ослобођене области држане су чврсто под српском управом.⁴¹

Ситуација у Нишавској митрополији због тога се додатно компликовала, а сукоб митрополита Евстатија и Николе Ружичића био је

1877 (10. јануара 1878), АСПЦ, Фонд Конзисторија Митрополије београдске, Ф I-1878; В. Николић-Стојанчевић, *нав. дело*, 267.

³⁷ В. Николић-Стојанчевић, *нав. дело*, 268.

³⁸ *Алимпије Васиљевић Митрополиту Михаилу*, Ниш, 2. (14) јануара. 1878, АСПЦ, Фонд Конзисторија Митрополије београдске, Ф I-1878.

³⁹ Тридесетпрвог јануара 1878. склопљено је руско-османско примирје у Једрену, које је, осим Русије и Османског царства, обухватало кнежевине Србију, Румунију и Црну Гору. В. Поповић, *нав. дело*, 141; Ч. Попов, *Грађанска Европа : Друштвена и политичка историја Европе 1871–1914*, Београд 2010, 237; *Историја српског народа*, V-1, Београд 2000, 305–424, 405 (Ч. Попов).

⁴⁰ Године 1878, 3. марта, склопљен је Санстефански мир између Русије и Османског царства, који је за Кнежевину Србију предвиђао државну независност и проширење граница, али најмање у правцу области Старе Србије. Напротив, територије на југоистоку, на које је Србија претендовала, биле су намењене будућој бугарској држави, укључујући и области ослобођене од српске војске. Ипак, пред склапање овог мира, српска влада упутила је захтеве у којима је тражила проширење у области Косовског вилајета и Видина. Посебан нагласак био је на областима у широј околини Ниша. В. Поповић, *нав. дело*, 142; *Историја српског народа*, V-1, 305–424, 406 (Ч. Попов).

⁴¹ С. Рајић, *нав. дело*, 527–528; М. Самарџић, *Од Сан Стефана до Сливнице, Србија против Бугарске 1878–1886*, 19–20; *Историја српског народа*, V-1, 305–424, 406 (Ч. Попов).

све отворенији. У својим извештајима, Ружичић наводи да је митрополит Евстатије за новац издавао различите потврде (*вуле*)⁴², иако му је он говорио да престане са таквом праксом, и да народ тражи да се то чини по српским законима које је требало примењивати. Ружичић је, такође, по налогу митрополита Михаила предложио митрополиту Евстатију да се за Пирот набаве црквена звона, али овај није ништа урадио по том питању, тврдећи да још увек није време за то. Ружичић је истицао и то да је Евстатије доста података о својој делатности у Нишавској митрополији прикривао, и опструирао спровођење наредби митрополита Михаила. Ружичићу је сметало што митрополит Евстатије није дао детаљан извештај о структури митрополије, њеним манастирима, црквама и свештенству, наводећи да сматра да се из тога види „да он ништа није ни радио у епархији“. Митрополита Евстатија Ружичић је оптужио и да је отворио писмо које му је послао митрополит Михаило, изговарајући се тиме да је мислио да је било намењено њему.⁴³

Неправилности у раду у Нишавској митрополији ипак нису могле бити главни проблем везан за митрополита Евстатија, већ његова пробугарска и, како се почело све више мислити, чак и антисрпска активност. Ружичић је у својим извештајима навео да се Евстатије трудио да искорени слављење крсне славе у Пиротском округу, тако што је наговарао свештенике да узимају пуно новца за освештање славског колача и жита. Они који су ипак настављали да славе славу, правдали су се да заправо прослављају имендан. Осим тога, Ружичић је навео да је Евстатије чак и вређао људе који су говорили српски. Када му је приговорио да је проблем у њему, јер не разуме добро српски језик, Евстатије му је наводно рекао: „свештеници су телад, а народ овце. Они не знају ни по српски, ни по бугарски, само тек брбљају.“ Са пробугарским присталицама митрополит Евстатије се често састајао у свом дому, одакле су слали писма у Софију и молили руске војне власти да их присаједине Бугарској. Осим тога, свештеницима из Пиротског округа наставио је да дели циркуларе Бугарске егзархије. Поред тога, није спровео ни наредбу митрополита Михаила да се кнез Милан Обреновић и његова породица помињу на службама. Исто је било и када је реч о имену митрополита Михаила. На празник Света Три Јерарха је служио литургију, и није допустио спомињање његовог имена.⁴⁴

⁴² *Вула*, назив за различите врсте потврда издаваних од митрополијских егзархијских власти.

⁴³ *Никола Ружичић митрополиту Михаилу*, Пирот 26. јануара (7. фебруара) 1878, АСПЦ, Фонд Конзисторија Митрополије београдске, Ф I–1878.

⁴⁴ *Никола Ружичић митрополиту Михаилу*, Пирот 23. јануара (4. фебруара) 1878, АСПЦ, Фонд Конзисторија Митрополије београдске, Ф I–1878.

Знајући да је ситуација пред склапање Санстефанског мира још увек нејасна, митрополит Евстатије се све време надао да ће Пирот ући у састав бугарске државе, и сам је на томе активно радио. У ослобођеним крајевима тада су писане „народне адресе“, којима је становништво изражавало захвалност Кнезу Милану и руском цару за ослобођење. Иако су представљале један од секундарних извора информација за креирање граница на предстојећим преговорима о миру, те адресе ипак нису биле без значаја. То се посебно односи на територије које су на било који начин биле спорне, или етнички измешане. Бугарска акција у Пироту коју су, заједно са митрополитом Евстатијем, спроводили и бугарски учитељи, била је тесно повезана са софијским вицегувернером, Марином Дриновим.⁴⁵ Митрополит Евстатије чинио је све што је могао да спречи слање адресе кнезу Милану од стране грађана Трна и Пирота. Када се народ у Пироту скупио на збору поводом слања адресе, он их је одвраћао од тога. Никола Ружичић је о томе посебним писмом обавестио митрополита Михаила.⁴⁶ Под Евстатијевим утицајем, део народа је одбио да потпише адресу Кнезу Милану. Пробугарски кругови су, такође, планирали да, уз Евстатијеву помоћ, организују скуп на ком би становници Пирота потписали петицију да желе да град буде присаједињен Бугарској.⁴⁷ То је и учињено⁴⁸, а једна таква адреса вероватно је послата и у Сан Стефан.⁴⁹

Ружичић је тврдио да многи грађани Пирота, као и владини чиновници, мисле да Евстатија треба уклонити из Нишавске митрополије.⁵⁰ Митрополитова делатност сметала је и пиротском окружном начелнику Пантелији Срећковићу, који је тражио од српске владе и начелника Штаба врховне команде, генерала Косте Протића, да се Евстатије позове у Београд, наводећи да ће га, уколико се то не деси, он лично протерати.⁵¹ Због свега тога, Ружичић је сматрао да би било добро да се митрополит

⁴⁵ Марин Дринов био је вицегувернер Софијске губерније у оквиру руске управе у новоослобођеним пределима на Балкану. В. Стојанчевић, *Србија и Бугарска од Санстефанског мира до Берлинског конгреса*, 92–93.

⁴⁶ Никола Ружичић митрополиту Михаилу, Пирот 26. јануара (7. фебруара) 1878, АСПЦ, Фонд Конзисторија Митрополије београдске, Ф I–1878.

⁴⁷ В. Стојанчевић, *Србија и Бугарска од Санстефанског мира до Берлинског конгреса*, 93.

⁴⁸ З. Маркова, *нав. дело*, 247.

⁴⁹ Н. Ђонков-Владикин, *нав. дело*, 66.

⁵⁰ Никола Ружичић митрополиту Михаилу, Пирот, 23. јануара (4. фебруара) 1878, АСПЦ, Фонд Конзисторија Митрополије београдске, Ф I–1878.

⁵¹ В. Стојанчевић, *Србија и Бугарска од Санстефанског мира до Берлинског конгреса*, 92–93.

Евстатије позове у Београд и да му се додели нека почасна дужност, „да не би ипак свету пало у очи, а да се његово агитирање прекрати“. Сматрао је да би се могло објавити у новинама да се он позива у Београд „као учен човек“, да учествује у спремању новог *Устава за духовне судове*. У супротном, тврдио је да ће он непрестано „ићи уз воду“. ⁵² Теолошки веома добро образован, митрополит Евстатије би за такву дужност свакако био компетентан.

После таквих догађаја, донета је одлука да се из Пирота на неодређено време склоне митрополит Евстатије, свештеник Никола Ружичић и срески писар Симеон Христов. ⁵³ Одлука да и Ружичић буде повучен из Пирота, указује на то да су државне и црквене власти препознале да је створена велика нетрпељивост између њега и митрополита Евстатија. Ружичић и Христов су премештени у Ниш, а министар просвете и црквених дела Алимпије Васиљевић је код митрополита Михаила инсистирао да се никако не враћају у Пирот, посебно не Ружичић, све док се ствари у Нишавској митрополији не доведу у ред. После тога, митрополит Михаило одлучио је да се митрополит Евстатије премести у Крушевац. ⁵⁴ На ово путовање са митрополитом Евстатијем је кренуо свештеник Иван Јевтић. ⁵⁵

Када је реч о том догађају, у историјској науци заступљена су различита мишљења. У бугарској историографији формирано је мишљење да је митрополит Евстатије одбио да приступи Православној цркви у Кнежевини Србији. Како истиче Зина Маркова, која је у својој синтези објединила резултате већине бугарских аутора, после једног излива антисрпског расположења у Пироту 9. фебруара 1878. бугарски народни прваци су похапшени, а митрополит Евстатије је „заточен у Крушевцу“. ⁵⁶ Такво мишљење се из бугарске пренело и у руску историографију. За Евстатија поједини аутори наводе да је одбио да на захтев неименованог

---

⁵² *Никола Ружичић митрополиту Михаилу*, Пирот, 23. јануара (4. фебруара) 1878, АСПЦ, Фонд Конзисторија Митрополије београдске, Ф I–1878.

⁵³ Симеон Христов био је рођени Пироћанац, некада бугарски учитељ, који је у српској управи провео кратко време као општински функционер. Био је противник српске управе у Пироту, као и у Трнском и Брезничком срезу. Интерниран је 2. фебруара у Трн, а потом је отишао у Софију. В. Стојанчевић, *Србија и Бугарска од Санстефанског мира до Берлинског конгреса*, 88, 93. К. Венев, *нав. дело*, 163.

⁵⁴ *Министар Алимпије Васиљевић митрополиту Михаилу*, Београд, 7. (19) фебруара 1878, АСПЦ, Фонд Конзисторија Митрополије београдске, Ф I–1878; В. Стојанчевић, *Србија и Бугарска од Санстефанског мира до Берлинског конгреса*, 93.

⁵⁵ *Свештеник Иван Јевтић Митрополиту Михаилу*, Крушевац, 7/19. фебруара 1878, АСПЦ, Фонд Конзисторија Митрополије београдске Ф I–1878.

⁵⁶ З. Маркова, *нав. дело*, 247.

српског официра састави адресу пиротских Срба кнезу Милану, уз образложење да у Пироту живе само Бугари, и да је потом ухапшен и интерниран у Крагујевац или у Крушевац.⁵⁷

Чињенице о његовом боравку у Крушевцу су, међутим, другачије. Митрополит Евстатије није ухапшен, већ му је тамо одређено привремено боравиште. То свакако није било уз његову сагласност, нити су му те мере одговарале, али није било говора о било каквом акту који је нарушавао његово достојанство, посебно не о хапшењу. Појам „интернација“ најближи је опису његовог краткотрајног боравка у Крушевцу. Проти крушевачком је јављено да прими митрополита Евстатија с поштовањем које му припада, као и то да се сви у Крушевцу побрину да он буде задовољан. Наредно је и да му се обезбеди пристојан стан и храна. Свештенство је морало да му указује дужну пажњу.⁵⁸

На путу ка Крушевцу, у манастиру Светог Романа, митрополита Евстатија дочекао је крушевачки окружни начелник Владимир Васић. Године 1878, 7. (19) фебруара, митрополит Евстатије је стигао с пратњом у град Крушевац, у коме је свечано дочекан од представника власти и народа.⁵⁹ Народ је изашао из кућа и испратио га је до цркве, а одатле и до његовог стана. Сам митрополит Евстатије тврдио је у писму митрополиту Михаилу да му је такав пријем помогао да заборави разлог његовог доласка у Крушевац.⁶⁰ У Крушевцу је био смештен у трособном стану, имао је на располагању храну, послужење, помоћника о трошку државе, као и решено питање бриге за његова два коња. Због оскудице у новцу, Евстатије је хтео да те коње прода, али га је митрополит Михаило лично од тога одговорио.⁶¹

У писму митрополиту Михаилу, митрополит Евстатије је навео да га брине његов положај, и изразио наду да га митрополит Михаило неће још дуго оставити у неизвесности.⁶² Митрополит Михаило му је одговорио да се радује што су га Срби тако лепо примили, и да се нада да ће пријатељство између два братска народа, Срба и Бугара, остати

---

⁵⁷ Р. Б. Буганов, *Ефстатий*, Православная Энциклопедия, под редакцией Патриарха Московского и всея Руси Кирилла, Т. 17, 308.

⁵⁸ *Митрополит Михаило проти крушевачком*, АСПЦ, Фонд Конзисторија Митрополије београдске, Ф I–1878.

⁵⁹ *Свештеник Иван Јевтић Митрополиту Михаилу*, Крушевац, 7. (19) фебруара 1878, АСПЦ, Фонд Конзисторија Митрополије београдске, Ф I–1878.

⁶⁰ *Митрополит Евстатије митрополиту Михаилу*, Крушевац, 9. (21) фебруара 1878, АСПЦ, Фонд Конзисторија Митрополије београдске, Ф I–1878.

⁶¹ В. Николић-Стојанчевић, *нав. дело*, 274.

⁶² *Митрополит Евстатије митрополиту Михаилу*, Крушевац, 9. (21) фебруара 1878, АСПЦ, Фонд Конзисторија Митрополије београдске, Ф I–1878.

непоколебљиво. Што се тиче његовог положаја, затражио је још неколико дана стрпљења, и навео да сматра да се Евстатије после тога може вратити у своју митрополију.⁶³

После петнаестодневног боравка у Крушевцу, по склапању Санстефанског мира, Евстатије је од министра просвете и црквених дела Алимпија Васиљевића добио одобрење да се врати у Нишавску митрополију. Он је о томе обавестио митрополита Михаила, наводећи да сматра да су то „плодови његовог старања“ и срдечно му се захвалио, као и кнезу Милану, јер су скратили рок његовог одсуства из митрополије.⁶⁴

У бугарској историографији преовладава мишљење да је митрополиту Евстатију допуштен повратак због интервенције руске дипломатије, што свакако има основа.⁶⁵ Руска дипломатија је на томе инсистирала⁶⁶, а за време боравка у Крушевцу митрополит Евстатије је, као израз посебне руске наклоности, примио орден Свете Ане другог степена.⁶⁷ Поред тога, у ситуацији када је још увек постојала могућност да Пирот припадне бугарској држави, може се закључити да ни српска влада није имала пуно разлога да га држи у Крушевцу.

Митрополит Евстатије је 11. (23) марта 1878. известио митрополита Михаила да је стигао из Крушевца у Пирот.⁶⁸ У време Евстатијевог одсуства из Нишавске митрополије, дана 3. марта, склопљен је Санстефански мир између Русије и Османског царства. Одредбе мира су предвиђале да област Пирота, заједно са Врањем, Брезником, Трном и Кулом, припадне Кнежевини Бугарској.⁶⁹ Уколико би се то остварило, цела Нишавска митрополија би се нашла у саставу бугарске државе, и самим тим остала део Бугарске егзархије. Међутим, пошто је примила вести о закључењу Санстефанског мира, српска влада је донела одлуку да се њена војска неће повлачити из освојених предела све док границе не буду званично

---

⁶³ Митрополит Евстатије митрополиту Михаилу, Крушевац 9. (21) фебруара 1878, АСПЦ, Фонд Конзисторија Митрополије београдске, Ф I-1878.

⁶⁴ Митрополит Евстатије митрополиту Михаилу, Крушевац, 22. фебруара (6. марта) 1878, АСПЦ, Фонд Конзисторија Митрополије београдске, Ф I-1878.

⁶⁵ М. Георгиева, *нав. дело*, 96.

⁶⁶ З. Маркова, *нав. дело*, 247.

⁶⁷ Н. Ђонков-Владикин, *Евстатий Пелагонийски, живот и дејност*, 2, Духовна култура 40 (София 1929) 134–137.

⁶⁸ Митрополит Евстатије митрополиту Михаилу, Пирот, 11. (23) марта 1878, АСПЦ, Фонд Конзисторија Митрополије београдске, Ф I-1878.

⁶⁹ С. Рајић, *нав. дело*, 532–533; М. Самарцић, *Од Сан Стефана до Сливнице, Србија против Бугарске 1878–1886*, 26; *Историја српског народа*, V–1, 305–424, 407 (Ч. Попов).

обележене.⁷⁰ Иако је руска страна инстистирала на томе да српска војска из тих области одмах повуче своју војску, нађено је компромисно решење: у Пиротском округу остаће тренутно стање, све док не буде донета коначна одлука.⁷¹

Српска влада је 2. (14) маја 1878. донела нови закон, по коме је од седам управа образовала шест округа, међу њима и Пиротски, са срезовима Трнским, Брезничким, Височким, Нишавским и Лужничким. Тај закон је био је корак даље у укључивању новоосвојених предела у управни систем Кнежевине Србије.⁷²

Влада Кнежевине Србије сматрала да је важно да се покаже да је становништво предела који Санстефанским миром нису додељени Србији, а ослобођени су од српске војске, ипак српско. На седници владе Кнежевине Србије од 4. (16) марта 1878, одлучено је да треба подстаћи становништво да шаље народне адресе руском цару о томе да желе да остану у Србији.⁷³ Док се митрополит Евстатије налазио у Крушевцу, из Пирота је 19. фебруара (3. марта) 1878. стигла адреса захвалности кнезу Милану, а такође су и становници срезова Пиротског округа (Лужнички, Нишавски, Височки, Трнски) послали сличне адресе.⁷⁴ Да је митрополит Евстатије у то време био у Нишавској митрополији, адресе би вероватно биле теже написане, потписане и послате. Тиме постаје јасније и због чега је био интерниран у Крушевац.

На другој страни, потписе за своје адресе су у Пироту прикупљали и Бугари.⁷⁵ Када је током марта 1878. опуномоћеник софијског митрополита Мелетија прикупљао потписе у Пироту за адресу руском цару, митрополит Евстатије му је помагао и потрудио се да се они сакупе у што већем броју.⁷⁶ Евстатије је у априлу послао и писмо руском генералу Анучину, управнику Грађанске управе у Бугарској. У писму се пожалио на лош

---

⁷⁰ М. Самарцић, *Од Сан Стефана до Сливнице, Србија против Бугарске 1878–1886*, 29.

⁷¹ Исти, *Европа и обележавање граница Србије 1878–1879*, Нови Сад 2006, 30.

⁷² Исто, 30.

⁷³ М. Самарцић, *Од Сан Стефана до Сливнице, Србија против Бугарске 1878–1886*, 30.

⁷⁴ М. Војводић, Д. Живојиновић, А. Митровић, Р. Самарцић, *Србија 1878, документи*, документ бр. 72, Београд 1978, 118; В. Стојанчевић, *Србија и Бугарска од Санстефанског мира до Берлинског конгреса*, 92.

⁷⁵ То је званично омогућено молбом софијског гувернера Алабина српској управи 16. (28) марта 1878. В. Стојанчевић, *Србија и Бугарска од Санстефанског мира до Берлинског конгреса*, 92.

⁷⁶ Н. Ђонков-Владикин, *Евстатий Пелагонийски, живот и дейност*, 2, 138–139.

однос нових српских власти према народу који се, по његовом мишљењу, сматра Бугарима.⁷⁷

По повратку из Крушевца, митрополит Евстатије је наставио да обавља своју архијерејску дужност. Такође је продужио да води и преписку са митрополитом Михаилом, а из Београда су му и даље слали црквене књиге и антиминос за цркве у Нишавској митрополији.⁷⁸ Све то време су се, међутим, наставили и његови проблеми у односима са српском управом. Помоћник начелника Пиротског округа сматрао је да је митрополит Евстатије додељивао парохије свештеницима у зависности од суме новца који му они плате, а не према њиховим способностима. О томе је писао митрополиту Михаилу, тврдећи да свештеници које је Евстатије рукоположио глобе вернике, и да се више баве трговином и шпекулантским пословима него просвећивањем народа. Такође, влада је обавештена и о томе да је у Нишавској митрополији постојао несклад у величини парохија, управо због тога што су додељиване у зависности од суме новца коју су кандидати давали митрополиту.⁷⁹ Због неравномерности у величини парохија, као и непрецизних граница између Нишке и Нишавске митрополије, по предлогу начелника Пиротског округа Пантелије Срећковића извршено је њихово разграничење, а села су разврстана по окрузима.⁸⁰ Пантелија Срећковић и даље је сматрао да је, због свега што је радио, митрополит Евстатије непожељан у Пироту и да га треба удаљити из града, али не и из државе, јер би у том случају Србији могао нанети још већу штету. Као решење, предлагао је да га позову на свечаност поводом проглашења независности Србије, и тако поново удаље из Пирота. Министар унутрашњих послова Радивоје Милојковић ту идеју ипак није прихватио.⁸¹

С обзиром на то да су против одлука Санстефанског мира биле друге велике силе, пре свега Велика Британија и Аустроугарска, сазван је

---

⁷⁷ Исто, 141.

⁷⁸ Конзисторија београдска митрополиту Евстатију, Београд, 3. (15) маја 1878, АСПЦ, Фонд Конзисторија Митрополије београдске, Ф I-1878.

⁷⁹ Помоћник начелника пиротског округа митрополиту Михаилу, Пирот, 18/30. маја 1878, АСПЦ, Фонд Конзисторија Митрополије београдске, Ф I-1878.

⁸⁰ Решење Конзисторије београдске митрополиту Виктору и митрополиту Евстатију од 30. маја (12. јуна) 1878, Београд, АСПЦ, Фонд Конзисторија Митрополије београдске, Ф I-1878; Решење Конзисторије београдске министру просвете, Београд, 30. маја (12. јуна) 1878, АСПЦ, Фонд Конзисторија Митрополије београдске, Ф I-1878.

⁸¹ В. Стојанчевић, *Србија и Бугарска од Санстефанског мира до Берлинског конгреса*, Београд 1986, 98.

Берлински конгрес⁸², на коме су донете и важне одлуке о новим државним границама.⁸³ Кнежевини Србији признато је територијално проширење и државна независност. По одлукама Берлинског конгреса, Пиротски округ је припао Србији, али без Брезничког и Трнског среза.⁸⁴ Тако је практично одређен и крај свих веза већег дела Нишавске митрополије са Бугарском егзархијом.⁸⁵

Убрзо после Берлинског конгреса, почетком августа 1878. године, митрополит Евстатије напустио је Нишавску епархију. Мада постоје мишљења да је био протеран⁸⁶, прворазредни извори указују на то да је сам донео одлуку да оде, што не искључује могућност да је постојао одређен притисак да тако одлучи. То се десило пре 12. августа 1878, када је Агатангел, протосинђел манастира Светог Димитрија, јавио митрополиту Михаилу да је митрополит Евстатије отишао и да не знају где је. Митрополита Михаила протосинђел Агатангел је питао и кога ће убудуће спомињати у цркви.⁸⁷

За митрополита Михаила тај одлазак је био неочекиван, па је од Пантелије Срећковића тражио информације о томе где је митрополит Евстатије отишао и коме се може привремено поверити вршење његове дужности.⁸⁸ Од Срећковића је стигао одговор да је Евстатије отишао у Софију, и да немају ниједног квалификованог свештеника да врши његову функцију, па моли да се такво лице што пре пошаље у Нишавску епархију.⁸⁹ Власти су одредиле да управу привремено врши пиротски

⁸² Конгрес европских сила одржан је у Берлину од 13. јуна до 13. јула 1878. године. На њему су разматрана питања начина завршетка руско-османског рата, односно промена које ће после њега настати. Између осталог, Србија је добила пуну независност као и територијална проширења на четири округа које је српска војска током рата заузела. То су били Нишки, Пиротски, Врањски и Топлички округ. Основана је аутономна Кнежевина Бугарска, као и провинција под именом Источна Румелија, са центром уз Пловдиву, и нижим степеном аутономије од Кнежевине Бугарске. В. Поповић, *нав. дело*, 144.

⁸³ *Исто*, 178.

⁸⁴ М. Самарцић, *Европа и обележавање граница Србије 1878–1879*, Нови Сад 2006, 48, 51.

⁸⁵ З. Маркова, *нав. дело*, 247.

⁸⁶ Зина Маркова и Магделина Георгиева сматрају да је протеран од српских власти јуна 1878. З. Маркова, *нав. дело*, 329; М. Георгиева, *нав. дело*, 98.

⁸⁷ *Агатангел, протосинђел манастира св. Димитрија, митрополиту Михаилу*, август 1878, Ак Паланка, Фонд Конзисторија Митрополије београдске, Ф I – 1878.

⁸⁸ *Митрополит Михаило Пантелији Срећковићу*, 1. (13) августа 1878, Београд, Фонд Конзисторија Митрополије београдске Ф I–1878.

⁸⁹ *Пантелија Срећковић Митрополиту Михаилу*, августа 1878, Пирот, Фонд Конзисторија Митрополије београдске, Ф I–1878.

протојереј Манча Нешић⁹⁰, под надзором архијерејске канцеларије у Пироту и митрополије Београдске.⁹¹ Црквама у Нишавској митрополији послато је обавештење да се, уместо имена дотадашњег митрополита Евстатија, помиње име митрополита Михаила Јовановића.⁹²

Митрополит Евстатије наставио је свој рад у Кнежевини Бугарској. Као угледан архијереј, био је учесник Уставотворне скупштине из 1879. године, а потом је постао ректор Самоковске семинарије. Године 1883. позван је у Цариград, где је био митрополит при средишту Бугарске егзархије, да би 1885. добио на управу Једренску егзархијску митрополију. Исте године је и умро. Сахрањен је при бугарској цркви у Једрену.⁹³

Евстатије Пелагонијски био је последњи митрополит Бугарске егзархије на челу Нишавске митрополије. По његовом одласку, она је припојена Нишкој епархији. У времену у коме су се мењале државне границе, а када сам чин ослобођења од османске власти није одмах значио и успостављање стабилне државне управе, околности у којима је деловао нису му ишле на руку. Он није могао да остане неутралан, нити да се повуче у хиландарски метох, како је у једном тренутку желео. Његов избор био је сужен: могао је да, као што је то урадио нишки митрополит Виктор Чолаков, остане у Нишавској митрополији као један од архијереја Православне цркве у Кнежевини Србији, или да остане лојалан Бугарској егзархији и бугарској државној идеји, што је на крају и изабрао. С обзиром на то да је пиротски крај ослободила српска војска, морао је да сарађује са митрополитом Михаилом Јовановићем и српским државним властима, јавно изражавајући благонаклоност према њему и према српском народу. Међутим чврсто је остао при ставу да су становници Пирота и Нишавске митрополије били Бугари. То је исказивао и одбијањем да учествује у потписивању и слању народне адресе захвалности српском кнезу Милану Обреновићу, док је у исто време слао бугарске адресе руским војним властима у Софији. Када су, одлуком Берлинског конгреса, питања Пирота и Нишавске митрополије коначно решена, определили се за то да оде у Бугарску.

---

⁹⁰ *Пантелија Срећковић митрополиту Михаилу*, 3. (15) августа 1878, Пирот, Фонд Конзисторија Митрополије београдске, Ф I-1878.

⁹¹ *Распис Конзисторије београдске свештенству епархије Пиротске*, 2. (14) август 1878, Београд, Фонд Конзисторија Митрополије београдске, Ф I-1878.

⁹² *Конзисторија београдска Пантелији Срећковићу*, 2. (14) августа 1878, Београд, Фонд Конзисторија Митрополије београдске, Ф I-1878.

⁹³ Н. Генчев и др., *нав. дело*, 233–234; Р. Б. Буганов, *нав. дело*, 307–308.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ – LIST OF REFERENCES

Архиви – Archives

Архив Српске православне цркве (АСПЦ), Фонд „Конзисторија Митрополије београдске“, несређена грађа, Ф I–1878. [Arhiv Srpske pravoslavne crkve (ASPC), Fond „Konzistorija Mitropolije beogradske“, nesredena građa, F I–1878]

Извори – Primary Sources

Војводић М., Живојиновић Д., Митровић А., Самарџић Р., *Србија 1878, документи*, Београд 1978. [Vojvodić M., Živojinović D., Mitrović A., Samardžić R., *Srbija 1878, dokumenti*, Beograd 1878]

Милојевић М. С., *Путонис дела праве Старе Србије*, Београд 1998. [Milojević M. S., *Putopis dela prave Stare Srbije*, Beograd 1998]

Темелски Хр., *Црковно-народният събор 1871. г. : Документален сборник по случай 130-годишнината от Първия црковно-народен събор*, Архивите говорят 15, София 2001. [Temelski Hr., *Carhovno-narodniyat sabor 1871. g. : Dokumentalen sbornik po slučau 130-godišninata ot Prviya carkovno-narodniyat sabor, Arhivite govoryat 15, Sofia 2001]*

Тодев И., *Д-р Стоян Чомаков (1819–1893), живот, дело, потомци*, 1, София 2003. [Todev I., *Dr Stoyan Chomakov, zhivot, delo, potomci*, 1, Sofia 2003]

Литература – Secondary Works

Jelavich B., *Russia's Balkan Entanglements 1806–1914*, Cambridge 2014.

Karpat K., *Ottoman Population 1830–1914, Demographic and Social Characteristics*, Wisconsin 1985.

Radosavljevich N., *Partenius of Zograf, Metropolitan of Nishava (of Pirost), Supplement to a Biography*, Bulgarian Historical Review XXXIX, 3–4 (2010) 32–49.

Божинов П., *Партений Зографски*, Кой кой е сред българите XV–XIX в., София 2000, 207–208. [Bozhinov P., *Parteniy Zografski, koy koy e sred balgarite XV–XIX v.*, Sofia 2000, 207–208]

Буганов Р. Б., *Ефстатий*, Православная Энциклопедия, под редакцией Патриарха Московского и всея Руси Кирилла, Т. 17, Москва 2008, 307–308. [Buganov R. B., *Efstatiy*, Pravoslavnaia enciclopedia, pod redakciyu Patriarha Moskovskogo i vseya Rusi Kirila, T. 17, Moskva 2008, 307–308]

Венев К., *Пиротският митрополит Евстатий Пелагонийски и народностната борба в поверената му епархия през първата половина на 1878. година*, Известия на българското историческо дружество XXXII (София 1978) 161–171. [Venev K., *Pirotskiat mitropolit Evstatiy Pelagoniski i narodnosnata borba v poverenata mu eparhia prez parvata polovina na 1878. godina*, Izvestiya na balgarskoto istoričesko družestvo XXXII (Sofia 1978) 161–171]

Вуковић С., *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*, Београд–Подгорица–Крагујевац 1996. [Vuković S., *Srpski jerarsi od devetog do dvadesetog veka*, Beograd–Podgorica–Kragujevac 1996]

- Генчев Н. и др., *Евстатий Зографски Пелагонијски / светско име Георги Димитракиев*, Българската възрожденска интелигенция, София 1988, 233–234. [Genchev N. i dr., *Evstatiy Zografski Pelagonijski / svetsko ime Georgi Dimitrakiev*, Balgarskata vazrozhdenska inteligenciya, Sofia 1988, 233–234]
- Георгиева М., *Евстатий Пелагонијски*, Кой кой е сред българите XV–XIX в., София 2000, 96. [Georgieva M., *Evstatiy Pelagonijski*, Koy koy e sred balgarite XV–XIX v., Sofia 2000, 96]
- Историја српског народа*, V–1, Београд 2000, 305–424 (Попов Ч.) [*Istorija srpskog naroda*, V–1, Beograd 2000, 305–424 (Popov Č.)]
- Џонков-Владикин Н., *Евстатий Пелагонијски, живот и дейност*, Духовна култура 39, София 1929, 44–66. [Yonkov-Vladikin N., *Evstatiy Pelagoniski, život i deynost*, Duhovna kultura 39, Sofia 1929, 44–66]
- Џонков-Владикин Н., *Евстатий Пелагонијски, живот и дейност 2*, Духовна култура 40, София 1929, 134–157. [Yonkov-Vladikin N., *Evstatiy Pelagoniski, život i deynost*, Duhovna kultura 40, Sofia 1929, 134–157]
- Маркова З., *Българската екзархия 1870–1879*, София 1989. [Markova Z., *Balgarskata ekzarhiya 1870–1879*, Sofia 1989]
- Попов Ч., *Грађанска Европа (1770–1914) : Друштвена и политичка историја Европе (1871–1914)*, Београд 2010. [Popov Č., *Građanska Evropa (1770–1914) : Društvena i politička istorija Evrope (1871–1914)*, Beograd 2010]
- Поповић В., *Источно питање*, Београд 1928. [Popović V., *Istočno pitanje*, Beograd 1928]
- Рајић С., *Спољна политика Србије, између очекивања и реалности, 1868–1878*, Београд 2015 [Rajić S., *Spoljna politika Srbije, između očekivanja i realnosti, 1868–1878*, Beograd 2015]
- Самарџић М., *Од Сан Стефана до Сливнице, Србија против Бугарске 1878–1886*, Нови Сад 2008. [Samardžić M., *Od San Stefana do Slivnice, Srbija protiv Bugarske 1878–1886*, Novi Sad 2008]
- Самарџић М., *Европа и обележавање граница Србије 1878–1879*, Нови Сад 2006. [Samardžić M., *Evropa i obeležavanje granica Srbije 1878–1879*, Novi Sad 2006]
- Слијепчевић Ђ., *Михаило, архиепископ београдски и митрополит Србије*, Минхен 1980. [Slijepčević Đ., *Mihailo, arhiepiskop beogradski i mitropolit Srbije*, Minhen 1980]
- Стојанчевић В., *Прошлост Пиротског краја у периоду ослобођења 1874–1878, године*, ИЧ 27 (1980), 197–208. [Stojančević V., *Prošlost Pirotskog kraja i periodu oslobođenja 1874–1878. godine*, ИЧ 27 (1980) 197–208]
- Стојанчевић В., *Србија и Бугарска од Санстефанског мира до Берлинског конгреса*, Београд 1986. [Stojančević V., *Srbija i Bugarska od Sanstefanskog mira do berlinskog kongresa*, Beograd 1986]
- Стојанчевић Николић В., *Лесковац и ослобођени предели Србије 1877–1878*, Лесковац 1975. [Stojančević Nikolić V., *Leskovac i oslobođeni krajevi Srbije 1877–1878*, Leskovac 1975]
- Терзић С., *Стојан Новаковић и Балканско питање*, Стојан Новаковић, живот, дело, време, Београд 2017, 171–191. [Terzić S., *Stojan Novaković i Balkansko pitanje*, Stojan novaković, život, delo, vreme, Beograd 2017, 171–191]
- Томов Ф., *Живот и дейност на Хадџи Партенија, архимандрит зографски, епископ кукушко-пољански и митрополит нишавски (по случај на 60-годишнината от неговата смрт)*, Македонски преглед X, 1–2, София 1936, 31–102. [Tomov F., *Zhivot i deynost na Hadji Parteniya, arhimandrit zografski, episkop kukushko-polyanski i mitropolit nishavski (po sluchay na 60-godishninata ot negovata smrt)*, Makedonski pregled X, 1–2, Sofia 1936]

Хаци Васиљевић Ј., *Просветне и политичке прилике у јужним српским областима у XIX в. до српско турских ратова 1876–78*, Београд 1928. [Hadži Vasiljević J., *Prosvetne i političke prilike u južnim srpskim oblastima u XIX v. do srpsko turskih ratova 1876–78*, Beograd 1928]

Хевролина В., *Россия и воссоздание болгарского государства*, Болгария и Россия между признательностью и прагматизмом, София 2008, 30–38. [Hevrolina V., *Rosiya o vosozdanie bolgarskogo gosudarstva*, Bolgariya i Rosiya meжду priznatelnostyu i pragmatizmom, Sofia 2008, 30–38]

Jelena Radosavljević

**METROPOLITAN EUSTATIUS AND
THE ESTABLISHMENT OF SERBIAN CHURCH
ADMINISTRATION IN
THE METROPOLIS OF NISHAVA IN 1878**

Summary

Metropolitan Eustatius Dimitrakhiev, also known as Eustatius of Pelagonia, Zograf or Nisava, came from a merchant family in the Pazardzhik area. He was ordained in the Rila Monastery, and then spent some time in the Zograf monastery on the Holy Mountain. Within the structure of the Ecumenical Patriarchate, he advanced to the rank of an archimandrite. Supported by prominent Bulgarians, he gained solid theological education, studying at the Holy Theological School of Halki, then in Iashi, Kiev and Moscow. He also attended lectures in philosophy at the University of Berlin, and in medicine at the Sorbonne University in Paris. After his return, he founded a school and a hospital in the Zograf Monastery. In the period from 1872 to 1874 he was the first Pelagonian (Bitola) metropolitan of the Bulgarian exarchy. From 1874 to 1878, after the replacement of Partenius of Zograf, he was the metropolitan of Nishava, with a residence in the city of Pirot. In December 1877, he greeted the liberation of Pirot by the Serbian army, and soon after he established a relationship with the Serbian state and military authorities, as well as with Metropolitan Mihailo Jovanović. With them, however, he had huge misunderstandings regarding the ethnicity of the believers in his metropolis and loyalty to the Bulgarian exarchate. At the time when the negotiations on the establishment of new borders in the Balkans were in progress, he was actively working to ensure that the population of the Metropolis of Nishava declared to join the future Bulgarian state. The Serbian authorities sent him to Kruševac for some time, where he was greeted with all honours and had a good treatment all the time, but that was not his desire. At the insistence of the Russian military authorities in Bulgaria, he was returned to the Metropolis of Nishava. After the Berlin Congress, when the largest part of his metropolis went to the Principality of Serbia, he left Pirot to Sofia. He was a member of the Bulgarian Constitutional Assembly in 1879. From 1883, he was a metropolitan at the headquarters of the Bulgarian exarchy in Constantinople. From 1885 he administrated the Metropolis of Edirne. That same year he died. He was buried next to the Bulgarian church at Edirne.

Keywords: Principality of Serbia, Orthodox Church, Bulgarian exarchy, Pirot, Eustatius of Pelagonia, metropolis, clergy.

Чланак примљен: 20. 11. 2017.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 11. 05. 2018.